

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ОБРАЗУ ЯРОСЛАВА МУДРОГО В РОМАНІ ПАВЛА ЗАГРЕБЕЛЬНОГО «ДИВО»

У статті розглядається авторська інтерпретація образу Ярослава Мудрого та її втілення в художній тканині твору.

Ключові слова: інтерпретація, роман, образ.

В статье рассматривается авторская интерпретация образа Ярослава Мудрого и ее воплощение в художественной матери произведений.

Ключевые слова: интерпретация, роман, образ.

Determined artistic and historical features prominent figures in Ukrainian history in fiction.

Key words: interpretation, novel, figures.

Творчість Павла Загребельного привертає увагу літературознавців уже понад півстоліття. У своїх працях науковці досліджують різні аспекти творчої спадщини. Так, у дисертаційному дослідженні Н. Санакоєвої, авторка простежила еволюцію етнопсихологічної концепції особистості [7], В. Сікорська – художній час та простір в історичних романах П. Загребельного [8]. У статтях автори здебільшого звертаються до проблем історичності [1], збереження духовності [10]. Авторське ж переосмислення реальних історичних осіб в художній тканині історичного роману не стало предметом спеціального дослідження. Таким чином, мета даної статті – простежити еволюцію поглядів Павла Загребельного на реальну історичну постать Ярослава Мудрого і їх втілення в художньому тексті роману «Диво».

Задум написати роман про історію Київської Русі виник у П. Загребельного в 1961 році, ще під час роботи над «Днем для прийдешнього». Як зазначав сам автор: «... я хотів у цю книжку, суто сучасну, сказати б, гостро сучасну, вставити кілька розділів про Київ найдавніший, щоб поєднати духом історії будови минулого з сьогоденним... Ясна річ, розділи ті мали включати в себе щось про Софійський собор, бо кого ж не хвилює ще й сьогодні ця найдавніша мистецька споруда, власне, найдавніша не лише на Україні, а на всій території, що колись іменувалася Київською Руссю... » [9, с. 170]. Роман вийшов у світ 1968 року. Загалом, як згадував автор, роман був сприйнятий прихильно. Відзначалася незвичність твору. Загребельний про свій роман писав так: «Ясна річ, простіше було б написати відшліфованозвичайний роман, не відступаючи від канонів, які вже склалися в нас у цьому жанрі, вибудувати таку-сяку кільккапланову споруду з ритмічними й урівноваженими відповідно розділами про князів, сме-

рдів, воїнів, іноземців, додавши потрібну дозу кохання і наділивши всіх державних мужів державними роздумами, висловлюваннями й почуваннями, пильнуючи послідовно, щоб ніде не вийшли зі своєї високої ролі й не змаловажили таким чином свого історичного призначення» [9, с. 173].

Роман «Диво» – експериментальний, складний щодо композиції, де охоплено величезний часовий проміжок. Поєднання різних часових площин дозволило показати життя героїв у трьох епохах: за часів Київської Русі (XI століття), Великої Вітчизняної війни (40-ві рр. XX століття) та роки безпосереднього написання роману (70-ті рр. XX ст.).

З усіх представлених площин найцікавішою є доба Київської Русі. Фактично, лише з цих розділів, ми можемо визначити жанр твору як історичний, адже, саме тут подані картини побутового і державного життя Київської Русі, діють історичні герої, зокрема Ярослав Мудрий.

При роботі над створенням роману П. Загребельний використовував літописні свідчення про епоху, але як автор художнього образу, синтезував історичний прототип і власне бачення персонажа.

Особистість Ярослава Мудрого досить непрос- та й суперечлива. Серед українського письменства, що зверталися до образу князя, можна згадати Івана Кочергу та його п'єсу «Ярослав Мудрий», де головний персонаж постає досить ідеалізовано.

У літописах, що дійшли до наших днів, ми зустрічаємо мало інформації про характер, вдачу, ставлення до оточення головного персонажа. Практично не зустрічаємо відомостей про дитинство маленького Ярослава, на відміну від роману, де хлопець нагадує вовчєня. Перше почуття, яке він свідомо осягнув – це ненависть до батька і любов до матері. П. Загребельний обстоєє версію, що Рогніда була матір'ю Ярослава і що саме він захистив її від Володимира. Проте історики не так твердо впев-

нені в цьому. Є досить аргументована думка, що Рогніда – не мати Ярослава, оскільки в цієї княгині був лише один син – Ізяслав, з яким, до речі, Ярослав Мудрий ніколи не мав добрих стосунків, як і з онуком Рогніди від Ізяслава – Брячиславом. Ось що пише Микола Костомаров про це: «Одні літописні повідомлення називають Ярослава сином Рогнеди, але інші суперечать цьому, повідомляючи, що Володимир мав од нещасної княжни полоцької одного лише сина Ізяслава і відпустив Рогнеду із сином у землю батька її Рогволода. З тих пір нащадки Рогнеди князювали осібно у Полоцьку і між ними та нащадками Ярослава існувала неприязнь, яка підтримувалася переказами про своїх предків» [4, с. 1]. Хворобливого на ноги хлопчика, навіть драгувало походження власного імені від бога плодючості й фізичної сили Ярила. Майбутній Ярослав Мудрий росте не стільки вольовим, скільки впертим. Очевидно, риса ця породжена його хворобливістю. У жорстоких умовах вона переросла в справжню цілеспрямованість. Письменник зауважує: «Так відтоді зятимив собі: треба бути впертим в усякому ділі – і в зненависті, і в любові, та навіть у дріб'язку» [3, с. 191].

Фізична вада Ярослава – кульгавість – згадується в історичних джерелах, але вона могла бути і результатом поранення, або перелому. П. Загребельний пояснює вченість Ярослава тим, що в дитинстві був прикутий до ліжка, мав багато вільного часу й захоплювався книжками.

Життя головного героя роману було досить тернистим. Якщо узяти його шлях до влади, подолання комплексу неповноцінності, ущербності, небажання бути в затінку, на другому плані. Володимир Великий, відчуваючи внутрішню силу свого нелюбого сина, зробив усе можливе, щоб віддалити його від Києва – загнав аж у Ростово-Суздальську землю, а потім, і в бунтівний Новгород. Історичні джерела свідчать, що до своїх синів, народжених від шлюбу з поганками, Володимир ніколи не ставився з такою любов'ю, як до Бориса і Гліба, народжених від гречанки-християнки Анни. Так, Бориса, великий князь постійно тримав біля себе в Києві, явно бажаючи передати йому київський княжий престол, порушуючи при цьому права старших синів-престолонаслідників.

Автор показав Ярослава нещасним в особистому житті. Кволий син і дружина не тішили князя. Друзів теж не було, лише підлабузники, користюлюбці й потенційні претенденти на Новгород, які намагалися будь-якою ціною витурити Ярослава з цього міста. Князь вболіває за розвиток і багатство країни, щоб не була останньою в Європі.

У романі князь постає перед нами як звичайна людина з усіма її слабкостями. Він здатний занедбати все заради кохання: «Він знов махнув на всі справи в Новгороді, і знову було те саме каламутне сп'яніння й знеціненням, аж поки, зціпивши зуби, нагнав собі в серце гнівливості на самого себе і спромігся відірватись од Шуйці» [3, с. 336]. Протягом роману перед нами постає еволюційну-

ючий, земний, який прагне до мудрості та розважності князь.

Характеротворення у романі специфічне. Князь сам у собі. Оточення не задовольняє його – там панує нещирість і покірливість. Тільки таке чисте, неповторне й незвичайно чисте створіння, як Шуйця, може зворушити, запалити, сколихнути князя. Недарма письменник в жестах і міміці передає внутрішній стан закоханого Ярослава: «... мов сліпий, простягнув він обидві руки, повільно, неспішно, жемруче» [3, с. 200].

Душа князя самотня, сповнена суперечностей, болючих роздумів про те, що важливіше: кохана жінка чи підкинута новгородським посадником ідея здобути княжий престол у Києві. Вагання Ярослава автор підкреслює уривками з книги, яку читає герой: «У пишних шатах поведуть її до царя» та «... Поспіши, воссядь на колісницю заради істини, покірливості і правди». Під тиском ззовні (зокрема Коснятина) князь вибирає вдруге. Зрештою, виклик батькові і так було кинуте, а отже, відступати не випадало. Сформувавши дружину з варягів та новгородців, син наважується йти проти «потужного чоловіка», власного батька Володимира Великого, щоб зайняти його місце, яке в Русі було найголовнішим.

До речі, жоден із синів чи племінників не наважується на такий крок, хоч кожному кортить жити в Києві. Вчинок Ярослава свідчить про бездоганну сміливість, але аж ніяк не про розважливість. Можемо сказати, що в цій ситуації герой не був мудрий. Тільки волею обставин, що склалися, йому вдалося не тільки вціліти, а й легко перемогти, ще й уникнути найстрашнішого гріха – підняти руку на рідного батька, бути причетним до його краху та смерті. Ситуація склалася так, що його похід був спрямований проти Святополка, якому літописи приписують вбивство і Гліба, і Бориса, і Святослава.

У П. Загребельного Святополк вбиває тільки двох братів, а смерть третього (Гліба) опосередковано лежить на совісті Ярослава. Сутички Ярослава зі Святополком описані в дусі літописів, але повної тотожності з першоджерелами немає, зокрема примітивного констатування смерті братовбивці літописцем Нестором: «Коли ж він утік, то напав на нього біс, і розслабилися кості його, і не міг він сидіти на коні, а носили його на носилках... і прибіг він у пустиню межі Чехами і Ляхами, і тут зле покинув животіння своє... Єсть же могила його в пустині тій і до сих днів, і виходить з неї сморід тяжкий» [5, с. 84].

Лінія Ярослав – Коснятин у романі дуже важлива. Зневірившись у добрих помислах посадника, Ярослав знаходить йому заміну – Ситника. Саме він, цей медовар, довідався про позашлюбну дочку князя та Шуйці, яку Ярослав так і не зумів відшукати.

Важкий шлях князя: нещасливий княжич, нещасливий чоловік, нещасливий батько. Епізоди з його життя нагадують уривки з «Книги царів», подарованої в день одруження з Інгігердою.

Нещасливий Ярослав і як правитель. Йому не під силу врятувати навіть таких талановитих людей як Сивоок, який у творі є живим втіленням невмирущого генія.

Зіставлення Ярослава і Сивоока дуже важливе. Автор надає перевагу митцеві, а не правителю. З образом Сивоока насамперед пов'язане питання свободи людини, її споконвічне прагнення до вільного, розкутого існування в цьому світі, прагнення бути самим собою. Такими були і його прадід, дід Родим, Величка, Лучук, Ісса – всі, хто оточував Сивоока на його непростій життєвій дорозі. Свободолюбний дух наших предків пронизує «Диво» ніби наскрізь, робить авторську концепцію ціліснішою і вагомішою. Ярослав відходить на другий план.

Інтерпретація постаті Ярослава Мудрого в романі «Диво» оригінальна, твір самобутній. Три часові простори в романі об'єднує образ Софії Київської. На ньому, як на вертикальному стрижневі, тримається весь твір. Досить цікавою є і назва роману, адже створений у стилі бароко, собор був справжнім дивом для всієї Європи, яка ще до цього художнього напрямку в той час не знала зовсім. П. Загребельний розумів, що нічого не виникає на порожньому місці, що кожному шедевр передують творчі спроби.

У романі автор не просто стежить за розвитком подій, життєвих колізій, а намагається дати їм філософсько-етичне тлумачення, робить це досить непомітно, ненав'язливо, часто через самих героїв. Завдяки такому глибокому проникненню в психологію персонажів, авторові вдалось порушити досить багато важливих проблем не тільки того часу, але й сучасності: влада та мистецтво, влада і лю-

дина, талант і держава, тлінне й нетлінне, проблема творчого начала в людині, свободолюбства, людської гідності, добра і зла, проблема вибору.

Сам автор дав оцінку своєму твору так: «Мені хотілося не просто показати часи Ярослава Мудрого, не просто зробити реконструкції епохи, не просто відтворити процес будівництва Софійського собору аж до вигадування автора сеї великої споруди, імені якого, як і безлічі інших дорогих для нас імен, історія, нажаль, не донесла до наших часів. Ішлося про більше. Хотілося показати нерозривність часів, показати, що великий культурний спадок, полишений нам історією, існує не самодостатньо, а входить в наше життя щоденне, впливає на смаки наші й почування, формує в нас відчуття краси й величі, ми ж платимо своїм предкам тим, що ставимося до їхнього спадку з належною шанобою, оберігаємо й захищаємо його» [9, с. 174].

У романі «Диво» образ Ярослава Мудрого значною мірою виступає антиподом Сивоока, бо є невіддільником свого високого становища. Твердість, воля, цілеспрямованість, мудрість, самодисципліна супроводжують князя так само, як і його слабкість, незахищеність звичайного смертного. Його душа має в собі болюче роздвоєння – П. Загребельний, як майстерний психолог прагне проникнути туди. Ярослав постає живим, реальним чоловіком, через те читач беззастережно вірить цій художній версії його, створеній автором. Вимисел, фантазія Павла Загребельного в «Диві» органічно переплітаються з реальним історичним тлом тогочасного життя Києва, Новгород, язичницької пуші, доповнюючи та поглиблюючи сприймання зображуваного.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко Ю. Феномен історичності / Ю. Бондаренко // Дивослово. – 2009. – № 7–8. – С. 68–70.
2. Грушевський М. Історія України-Руси : в 11 т. / Михайло Грушевський. – Т. 2. – К. : Наук. думка, 1992. – 640 с.
3. Загребельний П. Диво : [роман] / Павло Загребельний. – К. : Дніпро, 1982. – 623 с.
4. Київський князь Ярослав Володимирович // Костомаров М. Галерея портретів. – К. : 1993.
5. Літопис руський. – К. : Дніпро, 1989. – 591 с.
6. Повість минулих літ : Літопис : За Іпатівським списком. – К. : 1990. – 520 с.
7. Санакоєва Н. Еволюція етнопсихологічної концепції особистості у прозі П. Загребельного : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 / Н. Санакоєва. – Дніпропетровськ, 2006. – 20 с.
8. Сікорська В. Художній часопростір в історичних романах Павла Загребельного : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.01.01 / В. Сікорська. – Кіровоград, 2007. – 20 с.
9. Слабошпицький М. За гамбурзьким рахунком : Читачькі маргінали та варіації на тему Павла Загребельного / М. Слабошпицький. – К. : Ярославів Вал, 2004. – 222 с.
10. Чумак Т. Проблема збереження духовності в романі «Диво» / Т. Чумак // Всесвітня література в навчальних закладах України. – 2007. – № 3. – С. 10–14.